

- Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, Stuttgart, Weimar 1996.-2002.
- Dumézil G., *Drevna rimska religija*, Novi Sad 1987.
- Džino D., Domić Kunić A., *Rimski ratovi u Iliriku, Povijesni antinarativ*, Zagreb 2013.
- Eck W., *The Age of Augustus*, Oxford 2007.²
- Eugel J. M., *L'Empire Romain*, Paris 1973.
- Fox L. R., *Klasični svijet. Epska povijest Grčke i Rima*, Zagreb 2008.
- Frediani A., *Le grandi battaglie di Roma antica*, Roma 2002.
- Grant M., *The Twelve Caesars*, New York 1975.
- Goldsworthy A., *The complete Roman army*, London 2004.
- Goodman M., *The Roman World 44 BC-AD 180*, London, New York 1997.
- Gortan V., *Pregled rimskih državnih starina*, Zagreb 2011.
- Grimal P., *Rimska civilizacija*, Beograd 1968.
- Leksikon antičkih autora*, prir. D. Škiljan, Zagreb 1996.
- Lengyel A., Radan G. T. B. ed., *The Archeology of Roman Pannonia*, Lexington, Budapest 1980.
- Lisičar P., *Grci i Rimljani*, Zagreb 1971.
- Maškin N. A., *Rim*, Beograd 1987.⁶
- MacMullen R., *Roman social relations 50 B.C. to A.D. 284*, New Haven and London 1974.
- MacMullen R., *Paganism in the Roman Empire*, New Haven and London 1981.
- Matijašić R., *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Zagreb 2009.
- Mirković M., *Istorija rimske države*, Beograd 2014.
- Matyszak P., *Chronicle of the Roman Republic*, London 2008.
- Musić A., *Nacrt grčkih i rimskih starina*, Zagreb 1942., pretisak 2008.
- Olujčić B., *Povijest Japoda*, Zagreb 2007.
- Parker H. M. D., *The Roman Legions*, New York 1992.
- Penna R., *Povijesno-kulturno okruženje kršćanskih početaka. Prokomentirana dokumentacija*, Split 2005.
- Povijest, Rimsko Carstvo*, knjiga 4, ur. hrv. izd., I. Goldstein, Zagreb 2007.
- Posavec V., Julio-klaudijevski kult i spomenici u Hrvatskoj, *Latina et Graeca*, n.s. 1/2001., 1, Zagreb 2002.
- Rivoluzione Augusto. L'imperatore che riscrisse il tempo e la città*, Roma-Milano 2014.
- Rodgers N., *Roman Empire*, London 2006.
- Romac A., *Rimsko pravo*, Zagreb 1992.⁴
- Scarre C., *Chronicle of the Roman Emperors*, London – New York 1995.
- Suić M., *Antički grad na istočnom Jadranu*, II. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Zagreb 2003.
- Suić M., *Zadar u starom vijeku*, Zadar 1981.
- Zaninović M., *Ilirsko pleme Delmati*, Šibenik 2007.
- Zaninović M., *Ilirski ratovi*, Zagreb 2015.

Domagoj Grečl

Tko je ubio Medejinu djecu

...ὀνόματα [τοῖς Μηδείας παισίν] μὲν σφισι Μέρμερος καὶ Φέρης, καταλιθωθῆναι δὲ ὑπὸ Κορινθίων λέγονται τῶν δῶρων ἔνεκα ὧν τῆ Γλαύκη κομίσει φασίν αὐτούς.

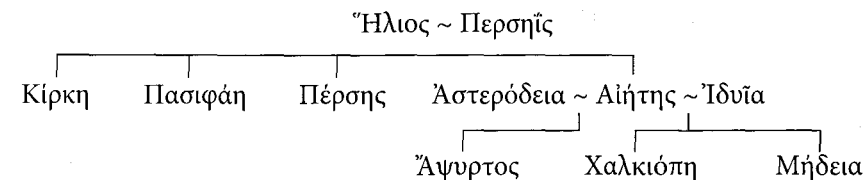
(Pausanias, Graeciae descriptio 2, 3, 6)

Helijeva unuka

Heliju neumornom Persèida rodila bješe, slavno Okèana kći, Ejéta kralja i Kirku. Èjèt, Helija sin, tog svjetlila ljudima smrtnim, uze s voljom bogónā Okèana kćerku za ženu, koji je rijeka bez mane — Idiju obraza krasnih. Ona podleže njemu u ljubavi te mu Medéju rodi gležanja krasnih, po zlačanoj Afroditi (Hesiod, Teogonija 956-962).

Medeja — kći korintškoga kralja Ejeta, Helijeva sina, i Okeanide Idije — poznata je čarobnica. Naprotiv Diodor (4, 45) kao njezinu majku spominje božicu Hekatu, a čarobnicu Kirku kao sestru. Kao njezina domovina navodi se mitska zemlja Eja, poistovjećena s Kolhidom, na istočnim obalama Crnoga mora.

Rodoslovlje Medejino izgleda ovako:

Medeja je živjela sretno u očevoj palači kao svećenica božice Hekate sve dok u Kolhidu nisu došli Argonauti. Kad je vođa Argonauta Jason zatražio zlatno runo, kralj Ejet je odlučio da ubije stranca. Obećao je Jasonu zlatno runo ali je od njega tražio da ujarml Hefestove bikove i da posije zube Aresova zmaja. Hera i Atena

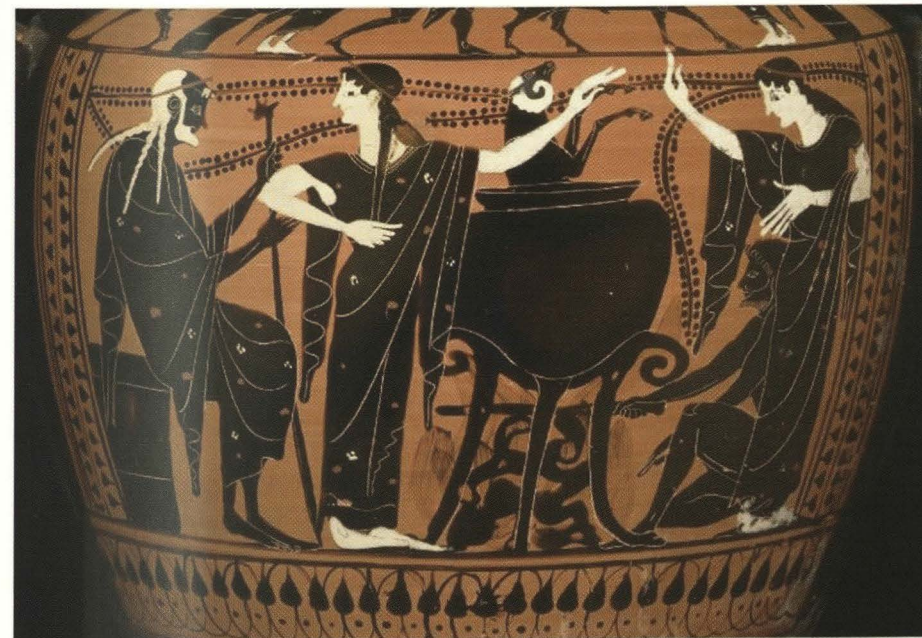
htjele su pomoći svome štićeniku Jasonu te su pozvale Afroditu da u Medejinu srcu rasplamsa ljubav prema lijepom strancu. Naime, znale su da jedino Ejetova kći može pomoći Jasonu svojim čarolijama. Najprije se Medeja kolebala da li da ostane uz oca ili da poslušna svoje srce; tek kad je Eros ranio njezino srce svojom strijelom i kad je Medejin sestra Halkiopa, Friksova udovica, pružila potporu Argonautima, ona se odlučila da pomogne Jasonu.

Po Herinoj volji najprije je Medeja vidjela Jasonov lik u snu, a kasnije se s njim sastala izvan grada kod Hekatina svetišta gdje mu je obećala svoju pomoć pod uvjetom da se njom oženi. Kad joj se Jason zakleo da će je uzeti za ženu i povesti sa sobom u Grčku, Medeja mu je dala čarobnu mast koja će ga štititi od plamena Hefestovih bikova, a zatim mu je pomogla da savlada zmaja koji je čuvao zlatno runo.

Ima još nekoliko verzija o Jasonovu i Medejinu susretu. Navodi se da je Medeja, za razliku od surovog i negostoljubivog Ejeta, milostivo postupala sa strancima te se zbog toga sukobila s ocem. Zato je morala napustiti grad i sklonila se u Helijev gaj na obali mora. Tamo je susrela Jasona i Argonaute i upozorila ih da kralj Ejet nemilosrdno ubija sve strance. Kad joj je Jason obećao brak, Medeja ga je odvela u Aresovo svetište gdje se nalazilo zlatno runo koje su čuvali tauridski vojnici (ταῦροι = bikovi) i njihov vođa Drakon (δράκων = zmaj). Kad su savladali čuvar svetišta, Argonauti su se domogli zlatnoga runa, za koje kažu da je ustvari koža Friksova pratioca Krija (κρίός = ovan) koji je žrtvovan bogovima. Doznavši da su stranci ušli u Aresovo svetište, kralj Ejet je s Kolhiđanima dojurio na obalu mora. Jedan od Argonauta je ubio Ejeta, a Kolhiđani su se razbježali te su grčki junaci s Medejom otplivali u zavičaj.

Zanimljiva je verzija koju nudi Drakoncije (Blossius Aemilius Dracontius, kršćanski pjesnik s kraja V. st.). U njegovoj latinskoj zbirci pjesama *Romulea* nalazi se kratak ep o Medeji (601 heksametar). U epu je Drakoncije premjestio korintski dio radnje u Tebu i u sagu o Medeji uklopio je elemente mita o Ifigeniji. U njegovoj verziji Medeja u Kolhidi svećenica Dijanina (Artemidina) i treba svojoj božici žrtvovati Jasona koga su Kolhiđani zarobili. Božica Junona, Jasonova zaštitnica, želi to žrtvovanje spriječiti. Ona naređuje božici ljubavi Veneri da raspali u Medeji ljubavnu strast prema Jasonu. Medeja je podlegla Erosovoj moći i poštjednala je zarobljenika te se udala za njega. Time je prestala njezina služba Dijanine svećenice jer Dijana zahtijeva djevičanstvo. Rasrdena Dijana proklinje bračni par i osuđuje Medeju: muž će je napustiti a ona će postati ubojica. U Tebi, kamo je par pobjegao, ispunila se sudbina. Ne samo da su ubijeni Kreont, njegova kći i Medejin djeteta, nego je i Jason postao žrtva svoje grešne supruge. Kod Drakoncija, dakle, Medeja je zapala u tragičnu bezizlaznost po volji božanstva. Kršćanski pjesnik time kritizira pogansku religiju.

Čim su se Argonauti s Medejom ukrcali na lađu, Ejet je za njima poslao potjeru. Da bi zaustavila progonitelje, Medeja je, za Jasonovu ljubav, ubila čak i svoga polu-

Hidrija: Medeja pomlađuje ovna. Leagros-grupa, crnofiguralna atička hidrija iz Vulcija, 500-470. pr. Kr. – London, British Museum

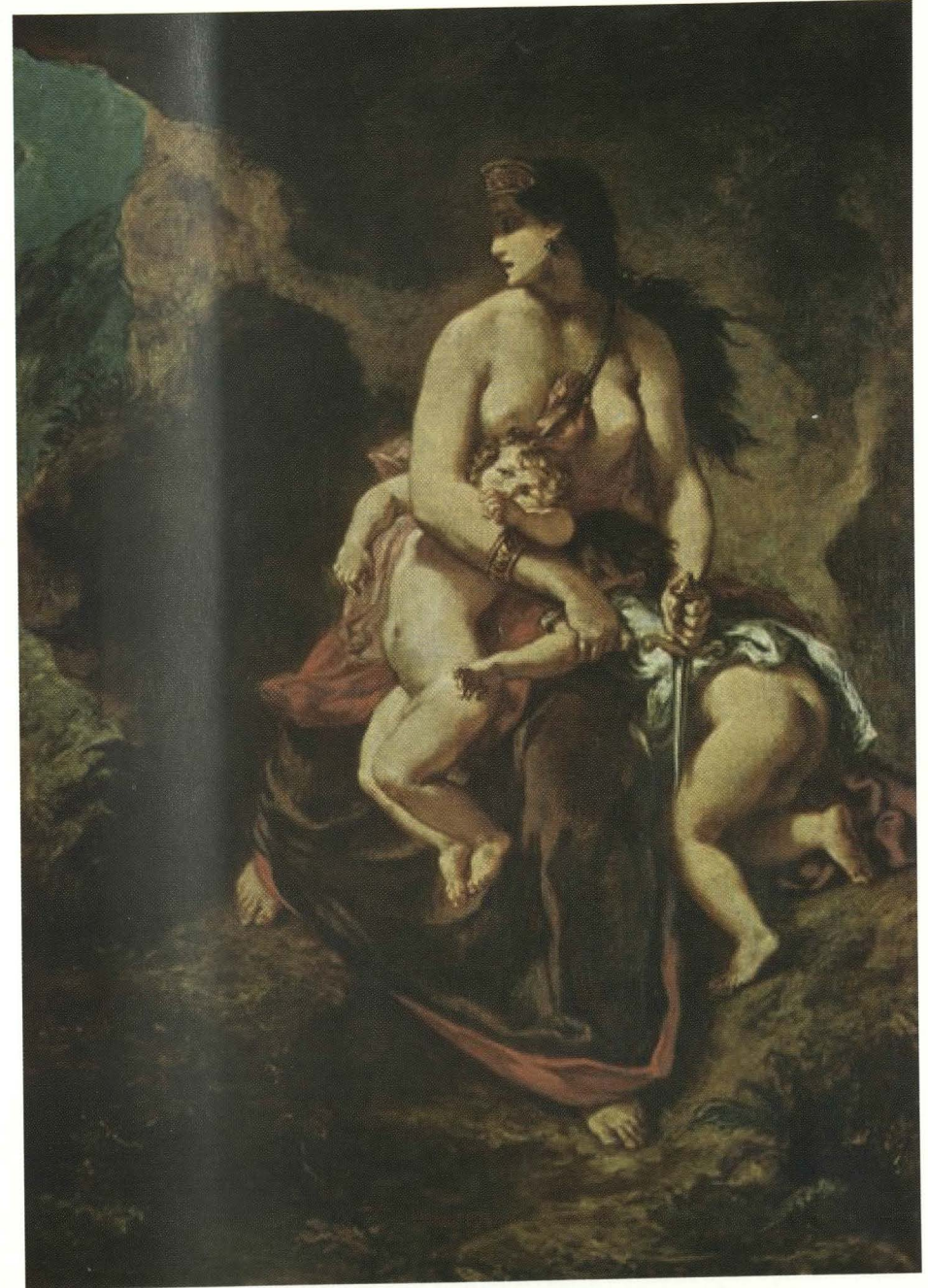
brata ili brata Apsirta¹ i bacila njegov leš raskomadano u more kako bi oca zadržala u progonu. Kod nas je popularna verzija da je Apsirt ubijen u sjevernom Jadranu i da su Apsirtovi otoci — Apsirtidi po njemu dobili ime. Po Apoloniju Rođaninu, Apsirt je vođa progonitelja, a Medeja ga je ubila iz zasjede i progon je zbog toga napušten. Obred vjenčanja Medeje i Jasona obavljen je prije povratka lađe Arga u Jolk, i to na otoku Feačana. Naime, Kolhiđani su zahtijevali od kralja Alkinoja da preda Medeju, no on ju je pristao predati samo ako još nije vodila ljubav s Jasonom. Kraljica Areta sažalila se nad Medejom i omogućila joj da se tajno sastane sa svojim ljubavnikom u pećini na otočiću Makri. Na putovanju u Grčku Medeja je nekoliko puta svojim savjetima i čarolijama pomogla Argonautima: Naredila je grčkim junacima da lađu Argo dvanaest dana nose od Crvenoga do Sredozemnog mora, a na Kreti je začarala i savladala diva Tala. Posjetili su Kirku, koja ju je doduše očistila od grijeha, ali ih je istjerala iz kuće.

Poslije povratka Argonauta u Jolk predao je Jason zlatno runo svome stricu Peliji, koji ga je i poslao u Kolhidu, ali mu je on uskratio nasljedstvo. Pelija je Jasonova

¹ Jedni kažu da je Apsirt sin Ejeta i kaukasko nimfe Asterodije, dakle Medejin polubrat; po drugima je Apsirt Medejin brat, sin Ejeta i Idije.

oca Esona već prije otjerao u smrt. Jason se preko Medeje ljuto osvetio Peliji. Ona se poslužila lukavstvom i činima: pred Pelijinim je kćerima Medeja raskomadala jednoga ovna i stavila ga u veliki kotao s ključalom vodom, a potom ga je oživjela sasvim pomlađenog kao janje. Pošlo joj je za rukom da djevojke uvjeri da svoga oca razrežu kako bi ga ona ponovno pomladila. Naravno, nije Medeja ovaj put primijenila pomlađivanje. To je bio siže Euripidove tragedije *Pelijine kćeri*. Nakon toga je Akast, kraljev sin, protjerao Medeju i Jasona iz zemlje. Prognanici su našli utočište u Korintu.

U Korintu su Medeja i Jason sretno živjeli deset godina i u braku im se rodilo dvoje ili troje djece. Jason je ljubio i štovao Medeju ne samo zbog njezine ljepote nego i zbog njezina plemenitog srca i drugih odlika. Ali kad je vrijeme uništilo njezinu tjelesnu draž, Jasona zaludi ljepota mlade Korinćanke, kćeri kralja Kreonta koja se zvala Glauka ili Kreusa, a kad mu je sâm korintski kralj Kreont ponudio ruku svoje kćeri, on je on odbacio barbarku Medeju.² Jason je prihvatio taj brak želeći učvrstiti svoj položaj. Povrijeđena Medeja surovo se osvetila i Kreontu i Jasonu. Ona je nevjesti poslala haljinu i vijenac, ali su se ti darovi brzo pretvorili u plamen koji je uništio dvor, kralja i njegovu kćer. Kako je prikazao Euripid, želeći da njezina osveta bude još surovija, Medeja je ubila sinove koje je rodila Jasonu. Pošto je mrtva tijela svoje djece pokopala u korintskoj tvrđavi u svetištu Here Akrejske (Ἡρα Ἀκραιά), odletjela je na kolima s krilatim zmajevima, koja je dobila od svoga djeda Helija, kod kralja Egeja u Atenu. Euripidov odnos prema tradicionalnom mitu prilično je slobodan. Stara predaja glasi drugačije: Medejinu su djecu ubili Korinćani. Nakon Glaukine i Kreontove tragične pogibije ostavila je Medeja svoju djecu kao pribjegare u svetištu Here Akrejske vjerujući da će ih Jason zaštititi od osvete Korinćana. Korinćani međutim nagovore djecu da iziđu iz skrovišta i ubiju ih kamenovanjem. Zbog toga zločina Korinćani stalno ispaštaju: sedam djevojaka i sedam mladića, obučeni u crne odore, ošišanih glava, provode čitavu godinu u hramu božice Here na visovima gdje je počinjeno ubojstvo. Po drugima, koji su zavedeni dramatičarem Euripidom, Medeja je sama ubila svojih dvoje djece, a ostali su nastradali u dvoru koji je ona zapalila: osim sinova Tesala i Fereta. Neki kažu da je Euripid dobio od Korinćana pet talenata kako bi Medeju prikazao kao ubojicu svoje djece. Prema Didimu, htio je Kreont svoju kćer Glauku udati za Jasona i nagovorio ga je da ostavi Medeju. Ona je otrovala Kreonta i pobjegla je iz grada. Svoju djecu nije mogla povesti sa sobom i njih su iz osvete ubili Korinćani. Uvrijeđena supružnička ljubav kao motiv Euripidov je izum, isto tako ubojstvo djece, na koje se nadovezuje u Korintu postojeći zagrobni kult Medeje djece i tome pripadajuća mitologema. Pausanija (2, 3) o tome kaže: *Pokraj njega [sc. Odeona] je spomenik*

Eugène Delacroix, *Bijesna Medeja* (1862) – Pariz, Louvre

² Usp. kod Euripida Medejeine riječi Jasonu: »...βάρβαρον λέχος / πρὸς γῆρας οὐκ εὐδοξον ἐξέβαίνε σοι«, st. 591-592.

Medejine djece. Njihova imena su Mermer i Feret. Kažu da su ih Korinćani kamenovali zbog darova koje su donijeli Glauki. Budući da su umrla nasilnom smrću, i ne baš pravednom, nekaka djeca Korinćana su zbog njih počela umirati dok nisu, prema božjem proroštvu, za njih ustanovili trajne godišnje žrtve i postavili lik Strave (Δείμα). Ostale verzije priče kažu dakle da su njezinu djecu ubili Korinćani zbog mržnje.

Jedna legenda kaže da se u Medeju zaljubio Zeus, no ona ga je odbila. Zbog toga je Hera obećala besmrtnost njezinoj djeci. Prema Eumelovu *Spjevu o Korintu* (Κορινθιακά), u kome se već Ejet u Korintu udomaćio, sklonila je Medeja svoju od smrtnika rođenu djecu u Herin hram u uzaludnoj nadi da će im pribaviti besmrtnost. Napokon ju je Jason zatekao na djelu i supružnici su se rastavili u srdžbi. Razlikujemo dvije skupine vijesti: 1) Korinćani su planirali ubiti stranu trovačicu s njezinih sedam sinova i sedam kćeri, djeca su pobjegla u Herin hram i tamo su ih Korinćani ubili; za izmirenje svake je godine sedam uglednih dječaka i djevojčica na jednu godinu određeno za Herinu službu. 2) Prije nego je Medeja, koja je ubila Kreonta, pobjegla u Atenu, stavila je svoje sinove na Herin oltar, u očekivanju da će se Jason za njih pobrinuti; Kreontovi su ih rođaci ubili, ali su krivnju svalili na majku.

Broj Medejine djece razlikuje se u raznim izvorima: Jedni kažu da ih je imala s Jasonom dvoje, drugi troje, a neki čak sedam sinova i sedam kćeri. Pored toga imala je s Egejem jednoga sina. Po jednoj verziji, kako sam rekao, Medeja je rodila Jasonu sedam kćeri i sedam sinova. Od kćeri zna se samo ime jedne – Eriopida; od sinova se spominju ova imena: najčešće Mermer i Feret; zatim blizanci Tesal i Alkimen i Tisandar; te Poliksen i Medej.

U Ateni je Medeja srdačno dočekana budući da je obećala atenskome kralju Egeju da će mu omogućiti da dobije nasljednika, jer on nije znao da je Etra rodila Teseja. Ostala je godinama u Ateni kao Egejeva žena i rodila mu je sina Meda (Μήδος). Kad se Tesej pojavio u gradu, Medeja ga je odmah prepoznala i postala je ljubomorna na njega zbog Meda, za koga se smatralo da će naslijediti Egeja na atenskome prijestolju. Medeja uvjeri Egeja da je Tesej uhoda ili ubojica te skova plan da Teseja pozovu na objed; Egej mu je trebao ponuditi pehar koji bi Medeja pripremila. A pripremila je smrtonosni napitak od akonitona (ἀκόνιτων = jedić, *Aconitum napellus*), trave umočene u slinu podivljalog Kerbera. Kažu da je Tesej privukao pozornost svoga oca kad je na gozbi razmetljivo izvukao mač da tobože isiječe pečenu govedinu; drugi pak kažu da je Egej primijetio erehtejske zmije urezane u dršku od slonovače na maču kad je Tesej, ne sluteći ništa, digao pehar do usana, te otac brzo prosu otrov na pod. Egej tada zagrlj Teseja. Budući da je Medeja pokušala otrovati Teseja, Egej ju je protjerao iz Atene te je ona s Medom otišla u Aziju, u zemlju koja se dotad zvala Arija, gdje ona ili njezin sin Med daje ime Mediji. Medejin boravak u Ateni poznaje već Herodot (7, 62): *Nekada su ih [tj. Medane] svi zvali Arijcima, a kad je k njima došla Medeja iz Atene, oni su tada uzeli drugo ime, ovo sadašnje.* Euripid obrađuje u *Egeju* gradu kako je Egej osujetio Medejin

pokušaj trovanja njegova sina Teseja i kako je ona morala napustiti zemlju. Medeja bježi iz Atene s malim Medom i jednim pratiocem koga joj je Egej dodijelio, a Tesej kreće u potjeru za njom. Po drugima, Medeja je pobjegla s Poliksenom, sinom koga je rodila Jasonu. Kad je otišla od Egeja, Medeja se vratila u svoj zavičaj — Kolhidu.

Po drugoj priči, poslije Pelijine smrti otišli su najprije Medeja i Jason na Korkiru i tamo je lavica rastrgla njihova sina Mermera.

Kako je Medeja bila jedina preživjela Ejetova kći, ona je imala pravo da naslijedi korintsku kraljevinu. Korinćani su, dakle, poslije smrti svoga kralja pozvali Medeju, kao Helijevu unuku, da vlada u Korintu. Medejino »pravo« na korintsko prijestolje objašnjava Pausanija: *Eumel je kazao da je Helije zemlju Asopiju dao Aloeju, a zemlju Efireju Ejetu. Ejet je otišao ka Kolhidanima, a Bunu je ostavio svoju zemlju. Bunu je sin Hermesa i Akidameje. Kad je Bunu umro, Aloejev sin Epopej je uzeo vlast nad Efiranima. Kako kasnije Maratonov sin Korint nije ostavio djece, Korinćani su pozvali Medeju iz Jolke da joj predaju vlast. Zahvaljujući svojoj supruzi, postao je Jason vladar Korinta. U Korintu je Medeja sinove rađala i kako bi kojeg rodila, sakrila bi ga u hramu Here smatrajući da će biti besmrtnan ako ga sakrije. Na koncu je sama uvidjela da se prevarila u nadi* (Pausanija 2, 3). Budući da su djeca tamo jedno za drugim umirala, Jason je napustio suprugu i vratio se u Jolk. Medeja je tada predala korintsko prijestolje Sisifu, a sama sam je otišla u Kolhidu. Njezina je oca Ejeta svrgao s prijestolja njegov rođeni brat Pers. Medeja se pomirila s ocem i ubila je svoga strica Persa. Poslije Medejine smrti štovali su je Kolhidani kao božicu.

Prema jednoj manje poznatoj legendi, Medeja je poslije ubojstva svoje djece pobjegla u Tebu gdje je izliječila Herakla od ludila. Poslije je došla u Atenu, a nakon pokušaja da ubije Teseja pobjegla je u Fenikiju. Odande je krenula na sjever i stigla u Aziju gdje se udala za nekoga kralja kome je rodila sina Meda. Poslije smrti prenijeta je na Otoke blaženih gdje je postala Ahilejeva supruga.

Medeja boravi kao kći Ejetova i unuka Helijeva u mitskoj zemlji na istoku — Eji, za koju su Heleni vjerovali da je Kolhida. Njezino se ime izvodi od grč. μήδομαι = »promišljati, prosuđivati«, odnosno τὰ μῆδεια = »savjeti, (mudre) namjere«. Medeja je kći Ejetova, bratična Kirke i Pasifaje te je poput njih imala sposobnost vraćanja. Medeja se pojavljuje kao velika čarobnica i vještica u grčkoj mitologiji. Njezina velika moć čaranja, od kojih najveći dojam ostavlja kuhanje za pomlađivanje ovna, upućuje na sunčanoga boga, te na to da će Medeja u epskoj tradiciji u dogledno vrijeme postati božanstvo. Time se približava i jezivoj Hekati. Ona se u Tesaliji, klasičnoj zemlji, vješta čarobnjaštvu, povezala sa sagom o Argonautima od početka: postaje Jasonova pomagačica. Od te kolhidske Medeje, tesalske čarobnice, razlikuje se korintska Medeja. Ona je bila – davno prije Euripida – božica povezana u Korintu s Herinim i Afroditinim kultom, koja je poslije postala heroína. Stapanje oba lika, kolhidskog i korintskog, nije nam u svim pojedinostima posve razumljivo.

Euripidova Medeja — uzor

Oblik priče o Medeji kod Euripida u njegovoj sačuvanoj tragediji *Medeja* postao je uzor za obradu te građe u svjetskoj literaturi. Iako je Euripidova *Medeja* danas priznata kao jedna od najznačajnijih tragedija antike, ona je god. 431. dobila tek treću, utješnu nagradu, koja je jednaka neuspjehu.

Po Euripidu, nakon što su izgnani iz Jolka, Jason i Medeja otišli su u Korint kralju Kreontu. Medeja je Jasonu rodila dva sina. Sve je izgledalo da će sada njih dvoje biti sretni. No Jason, očaran ljepotom Kreontove kćeri Glauke, prekršio je zakletvu danu Medeji i odlučio je da se oženi Glaukom. Kralj Kreont je na to pristao. Kad je Medeja saznala za Jasonovu nevjeru, obuzeo ju je očaj. Ona je voljela Jasona. Sve što je željela to je da očuva bračnu harmoniju. Iznevjerena u ljubavi, nije mogla da obuzda svoj neukrotivi duh. Zar njoj, kćeri kolhidskog kralja, unuci boga Helija, da se svi podsmijevaju i da nad njom trijumfiraju? Kako je bila velika njezina ljubav, tako je sada postala strašna njezina mržnja. Ona se mora osvetiti Jasonu i Glauki, dapače i samom Kreontu koji je »blagoslovio« novi brak.

U svojoj srdžbi Medeja je sve proklinjala: svoju djecu, Jasona. Medeja pati: moli bogove da joj oduzmu život. Što joj je još ostalo u životu osim osvete? Zašto joj je Jason to učinio? Ona ga je spasila, ona mu je pomogla da dobije zlatno runo, ubila je svoga brata, ubila je Peliju. U Medeji sve više raste želja da se osveti... Uto dolazi Kreont i priopćuje Medeji da mora napustiti Korint. Želeći dobiti na vremenu da bi mogla dobro pripremiti svoju osvetu, Medeja se pretvara kako se pokorava kraljevom zapovijedi i jedino ga moli da joj dozvoli da ostane u Korintu još jedan dan. Kreont pristaje.

Jason »objašnjava« Medeji da se ženi zbog njezina dobra i dobra njihove djece: kako bi on došao u srodstvo s uglednom kraljevskom kućom. Medeja ne vjeruje u te Jasonove riječi. Ona ga je neizmjerljivo voljela, ona je zbog njega ostavila oca, majku, brata i domovinu — a sada ga mrzi.

U međuvremenu u Korint dolazi atenski kralj Egej koji je išao iz Delfa u Trezen. Medeja mu ispriča svoju nesreću i moli ga da njoj, izgnanici, dâ utočište u Ateni. Egej joj obećava da će je primiti ali pod jednim uvjetom: da sama dođe u Atenu jer se on ne želi zamjeriti korintskome kralju. Osiguravši sebi utočište, Medeja pristupa izvršenju osvete: neće ubiti samo Kreonta i Glauku već i svoju i Jasonovu djecu.

Pod izgovorom da želi pridobiti Glauku za to da djeca ostanu u Korintu, Medeja šalje Glauki skupocjenu vjenčanu haljinu i zlatni vijenac. Ali taj dar nosi sa sobom smrt. Čim je Glauka obukla haljinu i stavila na glavu vijenac, otrov kojim su oni bili natopljeni prodro je u njezino tijelo: vijenac joj steže glavu kao bakreni obruč, a haljina joj kao vatra pali tijelo. Glauka umire u strašnim mukama. Služavka odlazi po Kreonta koji dolazi kćeri u pomoć. Otac grli nesretnu kćer, ali se haljina lijepi i za njega. On je pokušava odlijepiti od svoga tijela, ali zajedno s haljinom kida i komade svoje kože. Tako je i Kreont nastradao od Medejina dara.

Medeja trijumfira čuvši za Glaukinu i Kreontovu smrt. Međutim ona želi da i Jason pati te se sprema da ubije vlastitu djecu. Ona naime zna kakva sudbina čeka njezine sinove kad se Kreontovi rođaci budu svetili za njene zločine. Iz dvorca se čuju krici i jauci njezinih sinova. Dolazi Jason u strahu, ali on jedino u zraku vidi čarobna kola s krilatim zmajevima, dar Medejina djeda Helija, kojima Medeja odlazi s tijelima svoje djece...

Euripid prikazuje strašnu osvetu koju Medeja, saznavši za nevjeru svoga muža Jasona, izvršava nad Glaukom, kćeri korintskoga kralj Kreonta, zaručnicom Jasonovom, nad njezinim ocem Kreontom i nad svojom rođenom djecom te njezin bijeg nakon izvršene osvete na čarobnim kolima u Atenu. Medeju muči strašna ljubomora, a ujedno trpi zbog nanesene sramote. Zbog Jasona ostavila je i oca i roditeljski dom i rodni kraj. U Medeji se bore dva najjača osjećaja: majčina ljubav, bez sumnje najiskrenije, najplemenitije i najsnažnije nagnuće ljudskoga srca, i strast za osvetom, ona upravo demonska moć koja je u stanju natjerati čovjeka da žrtvuje i nešto što mu je srcu najdraže, samo da osveti bude udovoljeno. Da bi otrov djelovao, mora Glauka otrovanu vjenčanu haljinu uzeti u ruke. Euripid sâm naglašava osnovnu misao i ideju drame u stihovima 1078 i d.:

*Jest, znam ja, kakvo mislim zlo počinut sad,
al strast je jača nego što je razbor moj;
smrtniku ona uzrok zlu je najvećem.*

Pokop djece na Akrokorintu — o kome govori Euripid — jest aġtiov za postojećim grobni kult Medejine djece u Korintu:

...ἐπει σφας τῆδ' ἐγὼ θάψω χερί,
φέρουσ' ἐς Ἑρας τέμενος Ἀκραίας θεοῦ,
ὡς μή τις αὐτοῦς πολεμίων καθυβρίση
τύμβους ἀνασπῶν: γῆ δὲ τῆδε Σισύφου
σεμνήν ἑορτὴν καὶ τέλη προσάψομεν
τὸ λοιπὸν ἀντὶ τοῦδε δυσσεβοῦς φόνου.

*...Sahranit ću ih svojoj rukom ja.
Da, — Heri, božici na visu, u gaj ću
ja odnijet da mi dušman ih ne pogrdi,
raskopa grob. U zemlji Sisifovoj ću
naredit svetu slavu, žrtve odsad ja,
za kletu nek umorstvo budu okajne (Euripid, Medeja 1378 i d.).³*

³ Iako sam se obično služio Klaićevim prijevodima velikih helenskih tragičara, u ovom radu citiram Racov prijevod *Medeje*, jer, čini mi se, koliko je god Klaić ljepši i čitkiji, Rac se ipak više drži originala. Usput: B. Klaić je preveo sve sačuvane tragedije Eshilove, sve Sofoklove i pet Euripidovih (*Ifigenija u Aulidi*, *Alkestida*, *Medeja*, *Hekaba* i *Hipolit*). Kako sam gore citirao original i Racov prijevod, donosim ovdje, usporedbe radi, Klaićev prijevod: ...*pogreb njihov moja bit će skrb: / u posvećeni Herin odnijet ću ih hram, / da nê dirâ im dušman sveti grobni hum. / A tu u gradu ovom, gradu korintskom, / uspostaviti ću nov i svečan obred svet / ko pokajničke žrtve za svoj zločin krut.*

Ne bih se duže zadržavao na Euripidovoj *Medeji*. Kod nas je M. Sironić objavio izvrsnu interpretaciju *Medeje* pod skromnim naslovom »Pokušaj analize Euripidove *Medeje*«, Forum, Zagreb, br. 11-12/1966, str. 576-588; pretiskano u njegovoj knjizi »Rasprave o helenskoj književnosti«, Zagreb, 1995, str. 166-178.

Uglavnom se razlikuju dvije pripovijesti o Medeji: saga o Argonautima i saga o Medejinu djelovanju u Korintu.

I. Iskonski oblik sage o Argonautima

*Kćerku pak Ejéta, gojénca Zeusova kralja,
Esonov sin po želji bogóvā što vječiti jesu
odvede od Ejéta, izvršiv jadovite posle
mnoge koje mu kralj bjesòmučni, oholi bješe
Pelija preuzetni naredio surovi, silni.*

*Mnogo se namučí on, al poslove svrší i stiže
ù Jolk na brzój lađi sjajnòokū vozeći djevu, —
Esonov sin, pa nju za mladáhnu suprugu uze.*

*Ona se Jasonu tada, pastiru naroda, poda
i rodi Mèdeja sina kog u brdu othrani Hiron,*

Filirin sin. A tim se izvršila Zeusova volja (Hesiod, Teogonija 992-1002).

Ta saga nema tragičan završetak. U toj varijanti Medeja rađa svome mužu sina Medeja (Μήδειος). Takvu verziju daje i Pindar u Četvrtoj pitijijskoj odi. Upozorio bih na jedan motiv koji se javlja u tome iskonskom obliku, a to je Medejinu sposobnost da čarolijom pomlađuje. Tako je, prema Νόστοι (*Povraci*), Medeja pomladila Jasona i Esona. Poslije je taj motiv dalje razrađen te Medeja svoju sposobnost stavlja u službu osвете nad Pelijom.

II. Medeja u Korintu

Posve neovisno o razvoju radnje u Kolhidi i Jolku nastavlja se radnja sage o Medeji u Korintu. To možemo vidjeti u već spomenutom fragmentarno sačuvanom epu *Spjev o Korintu* Eumela iz Korinta. Kod Eumela se javlja i motiv Medejinu izlaganja djece u Herinu hramu da bi im priskrbila besmrtnost. Nemojmo zaboraviti da su Jasonova i Medejinu djeca smrtna jer je i Jason smrtna, dok je Medeja — unuka sunčanoga boga — besmrtna. Kad djeca umru, dolazi do raskida između Jasona i Medeje: Jason odlazi u Jolk, a i Medeja napušta Korint.

Tu se dakle javlja i tragičan element: smrt djece. U jednoj se verziji govori o četrnaestero Medejine djece. Djeca su ubijena, premda su potražila zaštitu kao pribjegari u Herinu hramu. Po Kreofilu, nakon što je ubila Kreonta, Medeja bježi u Atenu. Svoje male sinove nije mogla povesti sa sobom. Zbog toga ih sklanja u Herin hram jer očekuje da će se Jason za njih pobrinuti. Ali Kreontovi rođaci

Feuerbach: Anselm Feuerbach, *Oprostaj Medeje* (1870) – München, Neue Pinakothek

ubijaju djecu. To su zlodjelo oni pokušali prikriti proširivši glasinu da je Medeja ubila svoju djecu. Po toj predaji, Medeja nije korintska kraljica, nego strankinja koja tamo živi, koja je ubila kralja i zbog toga je morala pobjeći. Ovdje se javljaju dva nova motiva koji utječu na dalji razvoj priče: Medeja je ubila Kreonta i ona je označena — iako lažno optužena — kao ubojica vlastite djece. Ta optužba utire put novoj verziji po kojoj će Medeja ubiti djecu.

Esonovo pomlađivanje i osveta nad Pelijom

Medejin je zavičaj Tesalija, a kao epski lik sage ubraja se u krug božice Hekate. U sagi o Argonautima ona je od početka povezana s Jasonom kao njegova pomoćnica pri otmici zlatnoga runa u Kolhidi. Čaranjem je zaštitila Jasona od vatre i oružja; ona je začarala zmaja, čuvara runa; ona je zadržala Ejeta u proganjanju budući da je udove svoga polubrata Apsirta okolo razbacala. S Jasonom je pobjegla, kod Feačana se udala za Jasona uz posredovanje Arete i u Jolk se vratila. Uz pomoć Hekate Medeja je pomladila Jasonova oca Esona. Devet je dana i noći Medeja sakupljala čarobne trave i korijenje po planinama i šumama te po obalama rijeka i mora. Podigla je dva oltara: jedan Hekati a drugi božici Mladosti. Pred oltarima je žrtvovala. Kad je s tim bila gotova, naredila je da joj dovedu Esona. Esona je uspavala i položila na čarobne trave. U bakrenom kotlu skuhalo je čarobni biljni sok. Suha grana kojom je miješala sok odjednom je ozelenjela, olistala i na njoj su se pojavili zeleni plodovi. Sada je Medeja mačem presjekla grlo starcu Esonu i ispustila njegovu staru krv. Kroz široku je ranu usula Medeja u Esonove žile čarobni sok. Odjednom je starčeva bijela kosa potamnijela, staračka mršavost je iščezla, a u obrazima se pojavilo rume-nilo. Eson se probudio mlad i krepak.

Kada je Esonu vratila mladost, Medeja je odlučila da se osveti starome Peliji. Njegove je kćeri nagovorila da njoj povjere pomlađivanje; uspješno je demonstrirala svoja čarobna sredstva na jednom ovnu koga je rasjekla i prokuhala, ali Peliju nije oživjela. O tome Pausanija (8, 11) izvještava: *Nakon što je Medeja došla u Jolk, odmah je počela Peliji raditi o glavi, radeći ustvari za Jasona, a na riječima pokazujući mržnju prema njemu. Ona je Pelijinim kćerima obećala, ako žele, da će im i pomladiti već vrlo ostarjela oca. Zaklavši tako ovna, ona je u kotlu njegovo meso kuhala zajedno s čarobnim tekućinama i pomoću toga iz kotla je izvadila živo janje. Tako je uzela i Peliju, rasjekla ga i kuhala, ali njega su njegove kćeri primila takvog da to više nije bilo ni za pokapanje.*

Neće biti naodmet da ovdje navedem i malo duži ulomak iz Ovidijevih *Metamorfaza* (7, 297 i d.) gdje se opisuje kako je Medeja nagovorila Pelijine kćeri da skuhanu oca:

...Fasiska, hineć

*mržnju na svojega muža, molèčkē Pelijnu domu
pribjegne; njegove kćeri Medeju prime jer vrlo
star je i roditelj njihov. A Kolhijka lukava buduć
brzo pod prilikom njih prijateljstva pridobi lažnog;
spomene mèd djelima med svojim najvećim kako
uvelost Esonu uze i dulje se zabavi pritom.
Onda se Pelijine ponadaju kćeri i njihov
da se roditelj može pomladiti umještvom sličnim;
stanu je moliti i reku, nek uglavi beskrajnu plaću.
Časak šuti Medeja i, kanda se skanjuje, hini
zbiľju te molilice u sumnji pušta, al brzo
obrekne te će im reći: »Da u dar ovaj imáte
uzdanje veće, koji med ovcama vašim je ovan
najstarij' prethodnik stadu, od vradžbine postat će janje.«*

*Odmah vunatog ovna dovuku prekò mjerē starog
i slabōg, kom su se rozi savijali okolo čela
ugnutog; kad mu Medeja probode hemonskim nožem
mlohavo grlo i gvoždē malinōm okalja krvi,
onda njegove ude u prostrani vračara kòtō
baci i sokove jake, te udi se ovnovi stisnu
i izgòrē mu rozi i godine zajedno s njima;
čuje se tanka bleka iz kotla, i odmah izàtog
dok se još čude bleki, iz kotla iskoči janje,
nestašno trčati stane i traži vime s mlijèkom.
Kćeri se Pelijine zapanjiše i obećanje
videći potvrđeno zaokupe molit još više.*

Mucha: Sarah Bernhardt kao Medeja na kazališnom plakatu Alfonsa Muche (1898)

*Tripud je okupatim u vodi iberskoj konjma
jaram skinuo Feb, i četvrtu blistahu noću
sjajne zvijezde, kad kći Ejétova himbena čistu
nastavi vodu nad oganj i u njōj trave bez snage.
Smrti nalični san razglobio bio je tijelo
kraljevo te ga osvājō i njegove s njime čuvare,
san što basme ga daše i jezika vračarskog snaga.
S Kolhijkom kćeri uđu po njezinoj zapovijēsti
i oko kreveta stanu. »Što lijenō tako stojite?« —
reče Medeja — »trgnite mač i ispustite staru
krvcu, momačkom krvlju da prazne napunim žile.
Život je i dob oca u rukama vašima sada;
ako ga ljubite što i ne držite se ništavih nada,
ljubav učinite ocu, izagnajte oružjem starost
i mač turivši u nj ispustite sokove loše!«
Nā tō nutkanje svaka, koliko miluje oca,
nemila prva bit hoće, i grešna da ne bude, čini
grijev, al ne može gledeć nijedna klat, već odvrativ
oči, te otkrenute žmurečke ljuto sijekū.
Krv iz Pelije toči, al ōn se na laktu diže,
napola isječen kuša sa kreveta ustat i pruža
između tolikih mača poblijēdjale ruke i kaže:
»Što to radite, kćeri? Na pogubu vašega oca
što vas oruža?« A one i rukama i srcem klonu.
On još govoriti hoće, al Kolhijka prereže vrat mu
i riječ te isjeckanog u ključalu u vodu baci...*

(Fasiska = Medeja, po kolhidskoj rijeci Fasis; hemonski = tesalski, jer je Hemonija staro ime Tesalije; iberska voda = more što okružuje Hispaniju, kojom teče rijeka Hiber.)

Naša današnja predodžba o Medeji

Medeja je ne samo zanimljiv nego i tragičan lik iz grčke mitologije. Njezina je sudbina toliko isprepletana raznim verzijama da je dosta teško rekonstruirati pravi tok priče. Štoviše, najveći utjecaj na legendu o Medeji imaju dva lika koja uvjetno možemo nazvati kolhidaska Medeja i korintska Medeja. Stoga u priči o Medeji ima dosta dvostrukosti odnosno različitih prikazivanja događaja. Naprimjer, izvori se ne slažu ni o broju Jasonove i Medejine djece: jedni kažu dvoje, drugi troje, a neki čak sedam sinova i sedam kćeri. Po jednoj verziji Medeju pozivaju Korinćani, kao Helijevu unuku, da vlada u Korintu; druga pak verzija tvrdi da su Korinćani, željni osvete, ubili njezinu djecu. Kako i kada je došlo do stapanja oba lika, nije

posve jasno. No još je više »zakomplicirao« Medejinu sudbinu Euripid koji je u svojoj genijalnoj tragediji dao posve drugačiju verziju. On je težište radnje stavio na psihološki i erotski temelj. Strastvenu ljubav prevarene Medeje prikazuje Euripid kao metamorfozu gdje se ljubav preobražava u svoju suprotnost — mržnju, a da ne ostavlja nikakvog traga prijašnjem osjećaju. Od žrtve kojoj su ubili djecu — Medeja postaje ubojica svoje djece. Upravo je ta, Euripidova verzija imala najveći utjecaj na naše predodžbe o Medeji.

Medeja kao inspiracija

Medejina je sudbina česta tema u antičkoj umjetnosti. Euripidova je tragedija postala uzor kasnijim pjesnicima i tragičarima (Enije, Akcije, Ovidije, Seneka). Crnofiguralne i crvenofiguralne vaze prikazuju je kao čarobnicu. Tek od sredine V. st. pr. Kr. prikazivana je i kao ljubomorna supruga koja se priprema da ubije svoju djecu. To je i tema poznate Timomahove slike (I. st. pr. Kr.), koja je često kopirana.

Lik Medeje u umjetnostima (izbor)

KNJIŽEVNOST: Medeja je junakinja u tragedijama Sofokla: *Kolhidanke*, *Skiti*, *Skupljačice korijenja* (Πιζοτόμοι), Euripida: *Pelijine kćeri*, *Egej i Medeja*, te Seneke: *Medeja*. Tragediju *Medeja* napisali su također, Euripid Mlađi, Melantije, Neofron iz Sikiona, Diogen iz Sinope, Karkin Mlađi, Dikeogen, Morsim, Teodorid, Biot, Enije (*Medeja prognanica*), Akcije (*Medeja ili Argonauti*), Pompej Macer, Ovidije i Lukan te Antifan (travestija) i Rinfon (komedija). Ovidije je također napisao pismo Medeje Jasonu (*Heroide* XII).

Od novovjekih djela poznatija su ova: Geoffrey Chaucer, *Legenda o dobrim ženama*, 1386; Pierre Corneille, tragedija *Medeja*, 1635; Friedrich Maximilian Klingler, drame *Medeja u Korintu*, 1786, i *Medeja na Kaukazu*, 1791; Ludwig Tieck, *Medeja*, 1789; Franz Grillparzer, *Medeja* (treći dio trilogije *Zlatno runo*), 1822; Paul Heyse, *Medeja* (novela), 1896; Catulle Mendès, tragedija *Medeja*, 1898; Jean Anouilh, *Medeja*, 1946; Marie Luise Kaschnitz, *Jasonova posljednja noć* (novela), 1957; Christa Wolf, roman *Medeja – Glasovi*, 1993; Dario Fo, monodrama *Medeja*, 1977; Dane Zajc, drama *Medeja*, 1988; Ljudmila Ulicka, *Medeja i njezina djeca*, 1996.

GLAZBA: Luigi Cherubini, opera *Medeja*, 1797; Mikis Theodorakis (Μίκης Θεοδωράκης), opera *Medeja*, 1988-1990.

SLIKE: Eugène Delacroix, *Bijesna Medeja*, 1838, Lille, Muzej; Eugène Delacroix *Bijesna Medeja*, 1862. (replika istoimene slike iz god. 1838), Pariz, Louvre; Anselm Feuerbach, *Odlazak Medeje*, 1870, München, Neue Pinakothek; Anselm Feuerbach, *Medeja s bodežom*, 1872, Mannheim, Kunsthalle; Alfons Mucha, *Medeja*, 1898, plakat za istoimenu tragediju Catullea Mendèsa.

FILMOVI: *Jason i Argonauti*, 1963, režija Don Chaffey, u ulozi Medeje — Nancy Kovack; *Medeja*, 1969, režija Pier Paolo Pasolini, u glavnoj ulozi Maria Callas; *A Dream of Passion* (Κραυγή γυναικών), 1978, režija Jules Dassin, Medeja — Melina Mercouri; *Medeja*, 1988, TV-film Larsa von Triera, u ulozi Medeje — Kirsten Olesen; *Jason i Argonauti*, 2000, TV-miniserija Nicka Willinga, u ulozi Medeje — Jolene Blalock; *Medeja*, 2005, TV-miniserija Thea van Gogha, u naslovnoj ulozi Katja Schuurman; *Médée miracle*, 2007, režija Tonino De Bernardi, u ulozi Medeje — Isabelle Huppert; *Medeja*, 2009, režija Natalija Kuznecova, Medeja — Lilian Navrozašvili.

ZANIMLJIVOSTI: »Medejin kompleks« je naziv za mržnju prema vlastitoj djeci i želju majke da ih pobije iz osвете prema mužu; emocionalni odnos majke prema djeci koji se manifestira mržnjom i sadističkim ponašanjem. Patološki stav majke prema svojoj djeci u smislu Medejina kompleksa često je posljedica seksualne nesloge ili antipatije i neprijateljskog stava prema ocu te djece. — U čast Medeje nazvan je asteroid (212) *Medeja* otkriven 1880. godine.

Ana Mihaljević

Riječi i sveze iz klasičnih jezika u hrvatskome jeziku

1. Uvod

Prilagodba riječi i sveza iz klasičnih jezika te uporaba izvornih latinskih i grčkih riječi u hrvatskome je jeziku često velik problem. Ovisno o vremenu kad su riječi u hrvatski preuzete različite su razine prilagodbe koje su riječi prošle i prilagođene su na različite načine. Velike razlike postoje i ovisno o priručniku kojim se tko služi, osobito su velike razlike između rješenja koja nude kroatistički priručnici i onih koje nude klasičnofilološki priručnici, a u praksi su učestale i dvostrukosti ili višestrukosti. Cilj je ovoga rada popisati i analizirati većinu problema koji nastaju u praksi, ali i u rješavanju se kojih jezični priručnici ne slažu. Ovaj je rad također pokušaj rješavanja dijela problema te poticaj na daljnje rasprave, radove i suradnju klasičnih filologa i kroatista. U radu se obrađuju pravopisni problemi (većinom pitanje velikoga i maloga slova), pitanja prilagodbe antičkih imena u hrvatskome, sklonidbe latinskih riječi, problemi koji nastaju prihvatanjem latinskih kratica i pokrata te problemi na leksičkoj i semantičkoj razini. Korpus jezičnih priručnika kojim sam se služila pri uočavanju i analizi problema sastoji se od reprezentativnih hrvatskih pravopisa iz različitih razdoblja kako bi se prikazao razvoj pristupa određenim problemima te promjene koje su se dogodile u prilagodbi riječi te rječnika hrvatskoga, latinskoga i grčkoga jezika koji se najčešće u nastavi upotrebljavaju. Dio se istraživanja temelji i na usmenim komentarima učitelja i nastavnika klasičnih jezika u osnovnim školama i klasičnim gimnazijama u gradu Zagrebu koji su govorili o svojoj praksi i iskustvima na 3. županijskome stručnom vijeću u školskoj godini 2014./2015. Pri prevođenju bilo s kojega jezika bilo na koji jezik česti su utjecaji jezika s kojega se prevodi na jezik na koji se prevodi. Takav je utjecaj osobito čest kad je riječ o jezičnim razinama koje ne utječu na leksičko značenje izraza. Tako je čest slučaj da se pri prevođenju bilo s kojega jezika na hrvatski automatski prepisuju pravopisni znakovi premda u različitim jezicima ne vrijede ista pravila za njihovo pisanje ili se automatski velikim slovom pišu riječi koje se u stranome jeziku pišu velikim slovom (npr. pisanje dana u tjednu ili riječi *internet* velikim slovom pri prevođenju s engleskoga). Međutim, ista pravopisna pravila ne vrijede u različitim jezicima i to što se neka riječ piše velikim slovom u jeziku izvorniku nije argument za njezino pisanje velikim početnim slovom u jeziku na koji se prevodi.